

TÜRKİYE'DE ENERJİ SORUNU

Sunan: Burak DAŞDEMİR

TMMOB ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI
TMMOB KİMYA MÜHENDİSLERİ ODASI
TMMOB MAKİNA MÜHENDİSLERİ ODASI

ÖZET

Türkiye'de 1980 sonrasında tüm ekonomik ve sosyal alanları etkisi altına alan yeni liberal politikalar enerji sektöründe de belirleyici olmuştur. Dünya Bankası'nın yapısal uyum kredileri, enerji sektörü özelinde verilen sektörel yeniden yapılandırma kredileri, 1984 yılında yayınlanan 3096 sayılı Yasa, 1997 yılında çıkarılan 4283 sayılı Yap-İşlet Yasası, Anayasa'da yapılan değişiklikler, kamu tekeli altında bulunan elektrik sektörü başta olmak üzere yeniden yapılandırmanın önemli kilometre taşlarını oluşturmuştur. Bugün, 2001 yılı içinde yayınlanan Elektrik Piyasası Kanunu ve Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile yeni bir aşamaya gelinmiştir. Söz konusu düzenlemeler ulusal ihtiyaçlardan ve sektördeki gereksinimlerden kaynaklanmayıp, yeni liberal politikalar doğrultusundaki tercihlerin, hatta dayatmaların sonuçlarıdır. Diğer yandan Türkiye enerji ihtiyacı hızla artan, enerji kaynakları açısından büyük ölçüde ithalata bağımlı, sektörde planlama ve koordinasyon eksikliği çeken, enerjiyi verimli kullanamayan bir ülke durumundadır. "Türkiye'de Enerji Sorunu" başlıklı tebliğ, sektörde yeni liberal politikalar doğrultusundaki uygulamalarla ulusal ihtiyaçlar arasındaki farklılaşma üzerine bir değerlendirmeyi kapsamaktadır.

1- YENİ LİBERAL POLİTİKALAR VE ENERJİ

Günümüzde gelişmekte olan ülkeleri ve beraberinde Türkiye'yi ve Türkiye'nin enerji sektörünü de etki alanı içine alan küreselleşme temel olarak ekonomik bir süreci tanımlıyorsa da aynı önemde siyasi, ideolojik, sosyal ve kültürel bileşenlere sahip bir süreçtir. Küreselleşme kısaca ticari, mali ve sınai sermayenin faaliyet alanının ulusal sınırları aşarak dünya çapına yayılması ve kapitalist sistemin iktisadi ve siyasi açıdan ulusal boyutları aşan düzenlemelerle yönetilmesi olarak tanımlanabilir. Bu dönemde GATT, Dünya Ticaret Örgütü gibi düzenlemelerle devlet müdahalesi ve klasik korumacılık

Türkiye'deki Enerji Sorunu

geriye çekilmiş, MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) ile sermaye yatırımları tüm dünyada güvence altına alınmaya çalışılmıştır.

Kapitalist sistemin 1930'lu yıllarda girdiği krizin çözümü, talebin arttırılmasına dayanan Keynesgil politikalarda bulunmuştur. Bu politikalar sonucunda, gerek çalışan gruplar gerekse sermaye kesimi arasındaki toplumsal uzlaşmaya dayalı ve doğrudan üretim ile bölüşümde yer alan sosyal devlet olgusu II.Dünya Savaşı sonrasındaki kapitalist dünyanın şekillenmesinde temel olmuştur. Ancak, 1970'lerde girilen birikim krizi sonucunda sistemin yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiş, bu dönemde devletin ekonomiye müdahale biçimi değişmiş, sosyal devlet tasfiye edilirken sermaye birikiminin önünü açan bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır. Devletin sermaye hareketleri ve birikim sürecini engelleyici norm ve kuralları ortadan kaldırılırken (deregulation), önceden kamu hizmet alanı içinde olduğu kabul edilen ekonomik ve sosyal alanlarda kamu faaliyetleri geriye çekilmiş, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, altyapı gibi alanlar da dahil olmak üzere özel sermaye için çok karlı alanlar açılmaya başlanmıştır. Bu dönemin anahtar kelimeleri liberalizasyon, ticaret ve özelleştirme. Kamu yönetiminin entegrasyonu ve bütünlüğü bir kez parçalandıktan ve eskiden kamu hizmeti olarak kabul edilen sektörlerde firmalar için yüksek karlar getiren ticari alanlar açıldıktan sonra, bu kez de yeni yapılanmanın kuralları (re-regulation) konulmaya başlanmaktadır.

Bu süreç borç yükü ve yeniden borçlanma ihtiyacı içindeki ülkelere IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından dayatılmış, hemen her sektörde benzer modeller geliştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin enerji sektörü kapsamında, genel olarak kamu tekeli altında olan elektrik sektöründe Dünya Bankası'nın öncelikli tavsiyesi, iletimin, üretim ve dağıtımdan ayrılması ve üretim ile dağıtım alanlarının rekabete (özel sektöre) açılması olmuştur. İletimin doğal tekel niteliğinde olduğu kabul edilmektedir. Benzer şekilde doğal gaz hizmetlerinde de üretim, iletim ve dağıtımın farklı firmalarca yapılabileceği savunulmaktadır.¹ Bir kez bu yapılanma sağlandıktan sonra geriye dönüşü zorlaştırmak için bu alanlar siyasi yönetimin etki alanının olabildiğince dışına çıkarılarak, "sektörün ve ekonominin gerekliliklerine" uygun bir şekilde içinde devlet-özel sektör-sivil toplum kuruluşlarının yer aldığı "bağımsız kurullar" tarafından "yönetişimi"(governance) sağlanacaktır.

Görüldüğü üzere yukarıda aktarılmaya çalışılan süreç ile Türkiye'nin ağırlıklı kamu tekeli altındaki elektrik sektöründeki değişimler ve yeni yayınlanan Elektrik ve Doğal Gaz Piyasası kanunları ile yapılan düzenlemeler arasında büyük benzerlikler bulunmakta, geçirilen 15-20 yıllık dönemin tesadüfi olmadığını ispatlamaktadır. Kuşkusuz ki bu süreç doğrusal bir ilerleme içinde olmamış, ülkedeki siyasi egemenler, bürokrat kadrosu vb. potansiyel destekçilerin "öznel" tercihleri de etkili olabilmiştir. Ancak temel savlar ve model değişmemektedir. Türkiye'nin enerji, özellikle elektrik sektörünü 15-20 yıldır

¹ World Bank, World Development Report 1994, s. 53

etkileyen süreç, özelleştirme ve yeniden yapılandırma savları ve uygulamalarıyla esasen yeni liberal politikalar doğrultusundaki siyasi bir tercihin ifadesidir. Bu siyasi tercih son olarak IMF'ye verilen niyet mektuplarıyla zirveye ulaşmış, bugün hem ekonominin diğer alanlarında hem de enerji sektöründe kamu yönetimini artan ölçüde parçalayarak geriye çeken, ekonomi ile siyaseti ayırtırmak gibi toplumun bilincinde ciddi bir yanılsama yaratmaya yönelik uygulamalarla yeni bir aşamaya gelmiştir. Ekonomik alanları siyasetten özerkleştirmek, bu alanları doğrudan küresel piyasalara bağımlı kılmak anlamına gelmektedir.²

Diğer alanlarda olduğu gibi enerji sektöründe egemen olan yeni liberal politikalar "piyasanın mutlaklığı" nı temel almakta ve uluslararası sermayenin politikaları ve çıkarları tek seçenek olarak gelişmekte olan ülkelere dayatılmaktadır.

Bu politikalar doğrultusunda ileri sürülen politika bildirimleri (policy) arasında "anahtar enerji projesi yatırımlarının önündeki politik risklerin azaltılması" koşulu da yer almaktadır. Bu politika bildirimimin ana fikri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve yatırımcıların korunması ve paranın geri dönüşünün garanti altına alınmasıdır. Dünya Bankası MIGA (Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı) özellikle Doğu Avrupa ve Asya'daki deneyimlerinden hareketle enerji projelerinde doğrudan yabancı sermaye girişi için aşağıdaki kriterleri belirlemiştir:³

- Politik ve ekonomik stabilite, yatırım ve iş kararlarında makul bir süre için önünü görebilmek,
- İş alanını kolaylaştıracak hükümetler,
- İşlevsel bir yasal yapı, mülkiyetin ve kişilerin güvenliği,
- Uygun bir ekonomik ve finansal yapı, paranın konvertibilitesi,
- Politik uygulamalardan bağımsız bir düzenleyici rejim,
- Başka yerlerden teknik işgücü, mal ve hizmet alma olanağı
- Seçimle gelen kamu görevlileri ve bürokratlarla özel anlaşmalar yapılmasını gerektirmeyecek şekilde düzenlenmiş bir yasal yapı ve pratik.

Yukarıda belirtilen kriterler, hükümetlerin politik tercihlerini de kapsayacak şekilde doğrudan siyaset alanı içinde kavranması gereken hususları içermektedir. Nitekim ülkemizde de Elektrik ve Doğal Gaz Piyasası yasaları ile oluşturulan Kurul ve sektörü kurullarla yönetme mantığı ve uygulamaları tam da bu noktada önem kazanmaktadır.

Siyaset mekanizmalarının dışında "ekonominin gerekleri"ne göre işleyeceği varsayılan "Kurullar" ile yönetim tarzı, sektör yönetimini bürokratlara/teknokratlara teslim etmesi

² "Küreselleşmenin Yeni Yönetim Modeli: Kurumlardan Kurullara" Paneli, EMO Ank. Şubesi

³ World Energy Council, Energy for Tomorrow's World-Acting Now, WEC Statement 2000, s. 106-107

nedeniyle özünde, parlamenter demokrasi içinde olması gereken "siyasetçinin topluma hesap verme yükümlülüğünü" bile ortadan kaldıran geri bir durumu ifade etmektedir. Diğer yandan Türkiye'de alışık olduğumuz, siyasetin iyice daraltılmış ve çarpıtılmış bir biçimini gösteren "parti siyaseti yapma tarzının" belirleyiciliği nedeniyle aslında siyasetlerin eli sektörde tam da reddedilmesi gereken bir tarzda Kurul üyelerinin atanması/ yeniden atanması gibi noktalarda alabildiğince olacaktır.

2-DÜNYADA ENERJİ

Dünyada gelişmiş ülkelerdeki 1 milyarı aşkın insan (dünya nüfusunun %20'si) enerji arzının %60'ını tüketirken gelişmekte olan ülkelerdeki yaklaşık 5 milyarlık nüfus kalan %40'ını tüketmektedir. Kırsal bölgelerde veya gecekondu bölgelerinde yaşayan gruplarda kişi başına yıllık enerji tüketimi 0.2 toe iken, yıllık geliri 22 bin dolar ve üstü olanlar için bu değer yirmibeş katına (5 toe) çıkmaktadır.⁴ Dünyada 1,6 milyar insanın ticari enerjiye erişim olanağı bulunmadığı tahmin edilmektedir.

Yeni liberal politikalar doğrultusunda yeniden yapılandırılan kapitalist dünyada bu eşitsizliğin enerji hizmetlerinin ticarileştirilmesi ile çözümlenebileceği iddia edilmektedir. Son yirmi yıldır etkisini sürdürmekte olan yeni liberal politikalar sistemin 1970'lerde girmiş olduğu birikim krizinden çıkış için bekleneni vermekten uzak kalmıştır. Kimi iktisatçılar sistemin 1970'lerde girdiği krizden çıkamadığı görüşünde iken içinde bulunduğumuz dönemde yeni bir resesyon dalgasından artık açıkça söz edilmeye başlanmıştır. Dünyanın bugün içinde bulunduğu savaş ortamının gerisinde başta mali ve finans piyasalarını saran krizin etkili olduğu yönündeki görüşler ortaya atılmaktadır.

Yeni liberal politikaların ekonomik büyüme açısından bekleneni vermemesi enerji sektöründe de etkisini göstermiştir. Dünya Enerji Konseyi tarafından 1993 yılında yayınlanan ve 2000 yılında yenilenen "Yarının Dünyası için Enerji" çalışmasında, enerji sektöründe son on yılda gerçekleşen talep artışının beklenenin altında kaldığı ifade edilmektedir. Nüfus artışı da tahmin edilenin altında kalmakla birlikte, gerek eski sosyalist blok ülkelerindeki ekonomik durum gerekse Asya ve Latin Amerika'daki krizler sonucunda enerji tüketiminin beklendiği şekilde artmadığı belirtilmektedir. Sekiz yıl önce yıllık ortalama ekonomik büyüme %3,3-3,8 arasında tahmin edilirken gerçekleşme %2,5 civarında kalmıştır. Önümüzdeki yıllarda bu oranın daha da düşmesi beklenmektedir.⁵

Bu çalışmaya göre geçmiş dönemde kaynak bazında şu gelişmeler olmuştur:

- Yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji arzı içindeki payı beklendiği hızla artmamıştır

4 a.y., s.2

5 a.y., s.3

- Nükleer enerji güvenlik, atıkların yönetimi ve silahsızlanma gibi konular nedeniyle gelişmemektedir.
- Buna karşılık kombine çevrim gaz türbinlerinde ve dolayısıyla doğal gaz tüketiminde beklenen artıştan fazlası gerçekleşmiştir.

Bu noktada bir irdeleme yapmakta fayda vardır. Piyasa reformlarında gaz, sıvı yakıtlar ve elektrik enerjisi arasındaki giderek artan bağlantıya dikkat çekilmektedir. Bir yandan inşaa sürelerinin kısalığı ve maliyetlerini düşük olması, çevresel etkilerinin az olması, diğer yandan yüksek kapasitelere ulaşabilme ve belirli bir güçte şebekeye(grid) sürekli enerji verebilme olanakları nedeniyle elektrik sektöründeki özelleştirme uygulamalarında özel yatırımcının tercih ettiği yakıt doğal gaz olmuştur. Nitekim ülkemizde de Yap-İşlet-Devret(YİD), Yap-İşlet(YI) ve otoprodüktör projeleri ağırlıklı olarak doğal gazla dayalı olmuştur.

Diğer yandan, (hidrolik hariç) yenilenebilir enerji kaynakları konusunda, özellikle rüzgar santrallerinde dünyada önemli gelişmeler olmakta, maliyetleri düşmektedir. Ancak doğal gaz kombine çevrim santrallerinin yanında, yeni ve yenilenebilir kaynaklara yönelik destekleyici politikalar olmadığı sürece, sadece ticari ölçütlerle yenilenebilir kaynaklara yönelişin yavaş olması doğaldır.

Diğer yandan enerji talep artışı esas olarak gelişmekte olan ülkelerden kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde birincil enerji kaynakları ile Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH/GDP) arasındaki elastikiyet 0.85 olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık bu oran gelişmekte olan ülkelerde 1'in üzerine çıkmaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde enerji sektöründeki yatırım miktarının milli gelire oranı da yüksek olmaktadır. Dünya Enerji Konseyi ve IİASA (Uluslararası Uygulamalı Sistem Analizleri Enstitüsü)'nün yaptığı ve 2050 yılına kadarki bir dönemi kapsayan çalışmaya göre dünya GDP'sinin %2-3'ü enerji sektöründeki yatırımlara gitmektedir. Geçiş ekonomilerinde bu oran %7-9'a yükselmekte, gelişmekte olan ülkelerde GDP'nin %3-4'ü oranında enerji sektörüne yatırım yapılırken, bu oran gelişmiş ülkelerde %0.8-1.1 düzeyinde kalmaktadır.⁶

Diğer yandan tüm teknolojik gelişmelere ve AR-GE faaliyetlerine rağmen, dünyada enerji arzı ağırlıklı olarak kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtlara dayalı olup, bu durumun önümüzdeki 50-100 yılda da değişmeyeceği görüşleri vardır.

Kömür fosil yakıtlar arasında göreceli olarak bol ve coğrafi olarak yaygın olarak bulunan bir yakıttır. Halen dünyada 200 yılı aşkın süre yeterli olacak kömür rezervi bulunmakta, bu rezervlerin %25'i ABD, %23 eski Sovyetler Birliği ülkelerinde, %12'si Çin'de, %29'u ise Avustralya, Hindistan, Almanya ve Güney Afrika'da bulunmaktadır.

Buna karşılık dünyadaki petrol ve doğal gazın bilinen rezervleri daha sınırlıdır. Petrol rezervlerinin 41 yıl, doğal gaz rezervlerinin 63 yıl yeteceği tahmin edilmektedir. Ayrıca

Türkiye'deki Enerji Sorunu

bu kaynakların rezervlerinde belirli bir coğrafi yoğunlaşma vardır. Dünya petrol kaynaklarının %70'i Doğu Avrupa, eski Sovyetler Birliği ülkeleri ve Orta Doğu'dadır. Batı ülkelerinin payı %16, Afrika'nın payı %7 civarındadır. Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency -UEA) tahminlerine göre 2020 yılına kadar OPEC ülkeleri petrol ithalatının %72'sini, Körfez ülkeleri tek başına %56'sını karşılayacaktır. Diğer yandan doğal gaz rezervlerinin de ekonomik ve jeopolitik açıdan istikrarsız bölgelerde olduğu saptaması yapılmaktadır. UEA dünya doğal gaz rezervlerinin %73'ünün eski Sovyetler Birliği ve Orta Doğu topraklarında olduğunu belirtmekte, Rusya ve İran'daki kaynaklar dünya doğal gaz rezervlerinin hemen hemen yarısını oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkeler ittifakı tarafından petrol ve doğal gaz rezervlerinin coğrafi yoğunlaşmasının, enerji ithalatına bağlı ülkeler ve enerji fiyatları açısından önemli bir risk oluşturduğu düşünülmektedir.⁷

Bu durum konvansiyonel enerji kaynaklarının kontrolünü stratejik politikaların önemli bir bileşeni haline getirmekte, petrol, doğal gaz rezervlerinin bulunduğu coğrafyanın kontrolü savaş ve çatışmalar dahil uluslararası ilişkilerin temel nedeni olmaktadır. Bu nedenle enerji temininin sürekliliğinin ve güvenilirliğinin sağlanması stratejik öneme sahip ulusal ve uluslararası politika konusudur.

3- TÜRKİYE'DE ENERJİ

3- A) ENERJİ SEKTÖRÜNE İLİŞKİN RAKAMSAL VERİLER

• Türkiye'nin 1990-1999 yılları arasındaki genel enerji tüketimleri Tablo-1'de, elektrik enerjisi kurulu güç, üretim-tüketiminin gelişimi Tablo-2'de verilmektedir. Bu tablolardan görüleceği üzere Türkiye, makroekonomik istikrarsızlıklara bağlı olarak ortaya çıkan değişimlere rağmen, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi, enerji ihtiyacı hızla artan bir ülke görünümündedir. Tablo 3'de planlı dönem boyunca Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) artışlarına bağlı olarak enerji tüketim artışları verilmektedir. Bu karşılaştırmadan da görüleceği üzere enerji ihtiyacı artış oranı GSYİH artış oranlarının üzerinde gerçekleşmekte, yani Türkiye ekonomik büyümeyi sağlayabilmek için gelişmiş ülkelerde olduğundan çok daha fazla enerjiye ihtiyaç duymaktadır.

• Türkiye enerji sektörünün bir diğer önemli karakteristiği toplam enerji arzı içinde ithal kaynakların payının giderek artmasıdır. ETKB kaynaklarında enerji talebinin yerli üretimle karşılanma oranı 1999 yılında yaklaşık %35 olup, bu oranın 2005 yılında %26, 2010 yılında %28 olacağı ve 2020 yılında %24'e düşeceği tahmin edilmektedir. İthalat içinde en büyük payı, 1999 yılı içinde %63,4'lük oranla petrol ve petrol ürünleri

7 P.Godley, "Energy Security Round Table", Prospects for Cleaner Fossil Fuels Systems in Sustainable Development Conference, WEC, Turkish National Committee, May 26-29, 1999, s.175-176

Tablo-1 Genel Enerji Tüketimleri

	1990	1995	1996	1997	1998	1999
TAŞKÖMÜRÜ (BİN TON)	8191	8548	10892	12537	13146	11362
LİNYİT (BİN TON)	45891	52405	54961	59474	64504	64049
ASFALTİT (BİN TON)	287	66	34	29	23	29
PETROL (BİN TON)	22700	27918	29604	29176	29022	31940
DOĞALGAZ (MİLYON M ³)	3418	6937	8114	10072	10648	12902
HİDROLİK (GWh)	23148	35541	40475	39816	42229	34678
JEOTERM. ELEKT. (GWh)	80	86	84	83	85	81
JEOTERMAL ISI (BİN TEP)	16	64	90	108	153	62
GÜNEŞ (BİN TEP)	21	52	80	80	100	112
ODUN (BİN TON)	17870	18374	18374	18374	18374	17642
HAY. BİT. ART. (BİN TON)	8030	6765	6666	6575	6739	6529
NET ELEK. İTHALİ (GWh)	-731	-696	-73	2221	3000	2045
İKİNC. KÖM. İTH. (BİN TON)	453	1024	2281	2519	1833	2075
TOPLAM (BİN TEP)	52632	63215	69402	73257	74249	76773
ARTIŞ (%)		3,7	9,9	5,6	1,4	3,4
KİŞİ BAŞINA TÜK. (kgpe)	938	1043	1128	1172	1170	1192

DEK TMK 1999 ENERJİ RAPORU'ndan alınmıştır.

Tablo-2 Elektrik Enerjisi Kurulu Güç, Üretim-Tüketim Gelişimi

	1990	1995	1996	1997	1998	1999
KURULU GÜÇ (MW)	16315	20952	21247	21889	23352	26117
ÜRETİM (GWh)	57543	86247	94862	103296	111022	116440
İTHALAT (GWh)	176		270	2492	3299	2330
İHRACAT (GWh)	907	696	343	271	298	285
BRÜT ARZ (GWh)	56812	85551	94789	105517	114022	118485
ARTIŞ (%)		8,5	10,8	11,3	8,1	3,9
NET ÜRETİM (GWh)	46820	67394	74157	81885	87705	91202
ARTIŞ (%)		7,6	10,0	10,4	7,1	4,0
KİŞİ BAŞ. NET TÜK. (kWh)	835	1112	1205	1310	1382	1416
KİŞİ BAŞ. BRÜT TÜK. (kWh)	1013	1411	1540	1688	1797	1840

DEK TMK 1999 ENERJİ RAPORU'ndan alınmıştır.

Tablo-3 Planlı Dönemde Büyüme Hızları ve Birincil Enerji Kaynakları Tüketim Artışları

	I. PLN.	II. PLN.	III. PLN.	IV. PLN.	V. PLN.	VI. PLN.	VII. PLN.	VIII. PLN.*
TARIM	3,0	1,8	1,2	0,3	0,8	1,6		2,1
SANAYİ	10,9	9,1	8,8	2,4	6,5	3,8	4,9	7,0
HİZMETLER	7,2	6,6	7,3	2,6	5,0	4,1	2,9	7,5
GSYİH (FF)	6,4		7,1	2,2	4,6		3,0	6,5
GSYİH (PP)	6,4	5,4	5,9	2,0	4,6	3,6		
GSMH (PF)	6,6	6,3	5,2	1,7	4,7	3,5	3,5	6,7
BİRİNCİL ENERJİ KAYNAKLARI TÜKETİM ARTIŞLARI	5,5	7,4	7,3	3,8	6,5	4,4	5,3	6,1

*Hedef

DEK TMK 1999 ENERJİ RAPORU'ndan hazırlanmıştır.

Türkiye'deki Enerji Sorunu

almakta, onu %21,4 ile doğal gaz ve %14,8 ile taşkömürü takip etmektedir. Bu oranların 2020 yılında sırasıyla %29, %33 ve %38 olması beklenmektedir. Bu durum, enerji kaynaklarının ithalatının kontrol edilebilir seviyelerde tutulması için yerli, yeni ve yenilenebilir kaynakların devreye sokulması ve enerjinin verimli kullanılmasını gibi konuların ulusal politikalar içindeki önemini ve önceliğini arttırmaktadır.

Tablo-4 Genel Enerji Talebi, Üretim ve İthalatın Gelişimi

	2000*	2005	2010	2020
TAŞKÖMÜRÜ (BİN TON)	13266	29026	51837	147035
LİNYİT (BİN TON)	64984	100691	160542	184555
ASFALTİT (BİN TON)	35	100	100	100
PETROL (BİN TON)	33231	38560	44656	64364
DOĞALGAZ (MİLYON M3)	15463	46382	55156	82749
NÜKLEER** (GWh)			14035	63159
HİDROLİK (GWh)	30898	48398	65387	97456
JEOTERM. ELEKT. (GWh)	90	90	90	90
JEOTERMAL ISI (BİN TEP)	100	1303	2877	6269
GÜNEŞ VE DİĞ. (BİN TEP)	159	756	1312	2756
ODUN (BİN TON)	16938	13819	11275	10250
HAY. BIT. ART. (BİN TON)	5981	5127	4493	3696
OTTOPLAM (BİN TEP)	79615	129625	171339	298448
ARTIŞ (%)		10,2	5,7	5,7
KİŞİ BAŞINA TÜK. (kge)	1219	1856	2312	3649
ÜRETİM	27593	34116	47329	70238
NET İTHALAT	52022	95508	124011	228211
TYÜKO* (%)	35	26	28	24

*TYÜKO: Talebin Yerli Üretimle Karşılama Oranı

** Tahmin

DEK TMK 1999 ENERJİ RAPORU'ndan hazırlanmıştır.

Nükleer santrallerle ilgili program revize edildiğinden bu tablodaki rakamların da revizyonu söz konusudur.

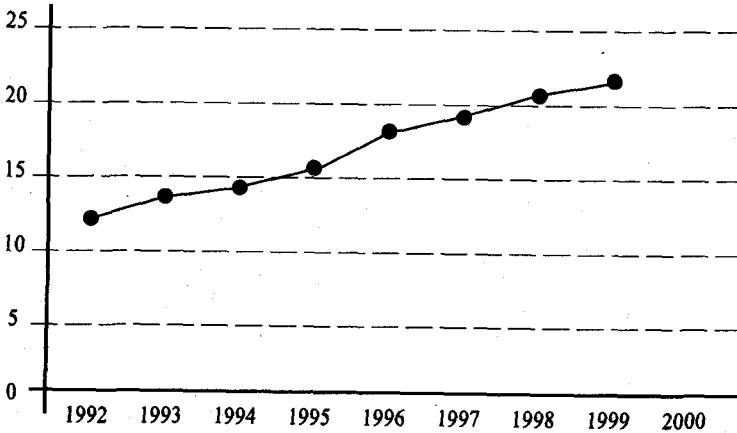
• Ülkemizde 1999 yılı sonu itibariyle kişi başına düşen birincil enerji tüketimi 1.192 kep (kilogram petrol eşdeğeri), kişi başına elektrik arzı ise 1.840 kWs (kilovatsaat) olmuştur. Buna karşılık dünya birincil enerji ve elektrik tüketim ortalamaları 1.500 kep ve 2.200 kWs düzeyindedir. Bu durum Türkiye'nin enerji açısından doymamış bir ülke olduğu yorumlarına neden olmaktadır. Ancak dünyada gelişmişliğin ölçütü sadece tüketim miktarlarıyla sınırlı kalmamakta, bir birim enerji ile en fazla üretimi ve refahı yaratmak olarak görülmektedir. Ülkemiz enerji sektörünün bir diğer önemli özelliği de enerji tüketimi artışı ile birlikte enerji yoğunluğunun da artmasıdır. Bu durum enerji kaynakları açısından giderek artan bir ölçüde ithal kaynaklara bağımlı hale gelen bir ülkede özellikle dikkat edilmesi gereken bir konudur.

• Türkiye'de enerji alanının yönetimine ilişkin bir diğer sorun planlama ve planlamaya uyum konusundaki eksikliklerdir. Özellikle elektrik sektöründeki özelleştirme uygulamalarıyla varolan planlama kavramı geriye götürülmüş ve bizzat sektörün

yönetiminden sorumlu olanlar tarafından enerji yetersizliği son yıllarda dile getirilmeye başlanmıştır. 1990'lı yılların sonunda girilen elektrik enerjisi yetersizliğinin nedenleri arasında aşağıdaki faktörleri saymak mümkündür:

- Geçmiş on yıllık yatırım uygulamalarında özel sektör projeleri üzerine yoğunlaşmış, buna bağlı olarak kamu yatırımları ihmal edilmiştir. VI. Plan döneminde 12 milyar dolar olarak öngörülen yatırıma karşılık 8 milyar dolar düzeyinde yatırım gerçekleştirilmiş, benzer şekilde VII. Plan döneminde de 18 milyar dolar olarak öngörülen enerji yatırımlarının 7 milyar dolar kadar gerisinde kalınmıştır.⁸ Son iki Plan döneminde öngörülen yatırımın ancak %60-70'ler düzeyinde gerçekleşmesinin temel nedeni özel sektörden beklenen yatırımların gerçekleşmemesidir.
- Özelleştirme kapsamında işletme haklarının özel sektöre devredileceği beklentisi içinde kömüre dayalı santrallarda gerekli rehabilitasyon işlemleri yapılmamış, santralların emre amadeliği düşmüş, teknik sorunları artmıştır. Bugünlerde ETKB tarafından Bakanlar Kurulu'na sunulan raporda, orta düzeyde rehabilitasyon yatırımları için bir milyar dolara ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir.⁹
- Öte yandan geçtiğimiz on yıllık bir süre içinde kayıp- kaçak oranları tüketime paralel olarak artmış, 1992 yılındaki %12'ler seviyesinden 2000 yılında %20'nin üzerine çıkmıştır. TEDAŞ verilerine göre kayıp kaçak oranları Şekil 1'de verilmektedir.¹⁰

Şekil-1 Yıllara Göre TEDAŞ'ın Kayıp Kaçak Oranları

8 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Enerji Bölümü, s.174-175

9 PETROGAS Dergisi, Eylül-Ekim 2001 sayısı, "Elektrik Enerjisinde Son Durum", s.33

10 a.y. s.35

11 B.Özgürel, "Gezer ve Yüzer Santrallar", Enerji Dünyası Der., DEK/ T.Millî Komitesi Bülteni, Ekim 2000

Türkiye'deki Enerji Sorunu

• Kamu yatırımlarının geciktirilmesi, özel sektör santrallerinin beklenen ölçüde gerçekleşmemesi, ancak daha da önemlisi sektörde planlamanın özelleştirme gerekçesiyle sektöre uğratılması nedeniyle önce Güneydoğu'daki bazı yörelere elektrik sağlanması, daha sonra elektrik açığının kapatılması gerekçesiyle gezer ve yüzer santraller için ihaleye çıkmıştır. Bunlar küçük kapasiteli, ağır yakıtlı dizel santraller olup, kısa süreli(1998 ihalesinde 3 yıl, 2000 ihalesinde 5 yıl) kiralama veya hizmet alımı şeklinde olmuştur. Fiyatlar 1998 ihalesi sonuçlarına göre 8.9 cent/kWh-14.32 cent/kWh arasında iken, 2000 yılı ihalesinde 5-6.5 cent/kWh civarında olmuştur. Bu ihalelerde çarpıcı olan, kısa süreli kiralama ve hizmet alımına dayanan bu projelerin birim fiyatının yaklaşık 20 yıl süreli yapılan YİD projelerinin ilk yıllardaki alım fiyatlarıyla aynı düzeyde olması, hatta bazılarının çok altında kalmasıdır.¹¹

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Enerji ile ilgili bölümü elektrik sektöründe 1984 yılında yayımlanan 3096 sayılı yasa ile başlayan özelleştirme uygulamalarının başarısızlığının önemli bir belgesi niteliğindedir. Geçen 15 yıllık sürede özelleştirme gerekçe gösterilerek elektrik sektöründeki kamu kuruluşu(TEK) sürekli bir "yeniden yapılandırılma" sürecine sokulmuş, kalifiye eleman kayıpları yaşanmış, hukuki açıdan sorunlu düzenlemeler yapılmış, sektörün geleceği belirsizlik içine sokulmuş, planlama kavram olarak ve uygulama alanında geriye çekilmiş, tüm bunlara karşılık özel sektör beklenen oranda devreye girmemiş, özelleştirme kapsamında gerçekleşen projelerde de maliyetlerin düşmesi bir yana kamu maliyetlerinin de üzerinde yüksek fiyatlarla ve alım garantisi verilerek sözleşmeler imzalanmıştır.

3- B) ENERJİ ALANININ DÜZENLENMESİ VE YÖNETİMİ

Türkiye'de ekonominin diğer alanlarındaki uygulamalar gibi yeni liberal politikaların etkisi enerji sektöründe de Dünya Bankası'nın verdiği yapısal uyum kredileriyle görülmeye başlanmıştır. 1980-1984 yılları arasında DB tarafından Türkiye'ye beş paket yapısal uyum kredisi verilmiş olup, bunların ikisinde enerji alanına ilişkin değişimler vardır. Esas olarak 1987 yılında doğrudan enerji sektörüne ilişkin bir sektörel kredi verilmiştir. Bu kredi ile enerji sektöründeki kuruluşlardaki mali yapının incelenmesi amacıyla DB tarafından kabul edilebilir mali denetçiler devreye sokulmuştur. Bu kredinin koşulları arasında bir sonraki yılda enerji sektörü için öngörülen yatırım programı ve ilgili finansman planını Banka ile birlikte gözden geçirmek, bağımsız mali denetçiler yoluyla ilgili kuruluşların mali yapılarına ilişkin bilgilere erişmek gibi maddeler bulunmaktadır. Daha sonra 1992 yılında özelleştirmelerde önemli bir hedef olan TEK'in Yeniden Yapılandırılmasına ilişkin 300 milyon dolarlık bir kredi verilmiş, bu kredi ile söz konusu kuruluşun işletme yönetimi ve mali yönetiminin geliştirilmesi hedeflenmiş, ayrıca elektrik tarifelerinin ekonomik satış fiyatı esas alınarak belirlenmesi, fiyatlandırma mekanizmaları oluşturulana dek ortalama

elektrik fiyatının 6 cent eşdeğerinde tutulması hüküm altına alınmıştır. Bu kredilerin kapsamı özelleştirme için yapılan ön hazırlıklara yöneliktir.

Bu arada 1984 yılında "TEK dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretim, İletim, Dağıtım ve Ticareti ile Görevlendirilmesi" ne ilişkin 3096 sayılı yasa yayınlanmıştır. Bu süreçte çok sayıda düzenleme yapılmış olmakla birlikte en önemlilerinden biri 1997 yılında yayınlanan ve mülkiyeti de özel sektörde olan Yİ projelerinin önünü açan 4283 sayılı yasa olmuştur. Diğer yandan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önünü açmak için uluslar arası tahkim Anayasa hükmü haline getirilmiş, özelleştirme Anayasa'ya eklenmiş, Danıştay'ın inceleme yetkisi sadece "düşünce bildirme" düzeyine indirilmiştir. Ancak bugün gelinen durumda tüm bu düzenlemelere rağmen enerji sektörüne özel sermaye girişinin beklenen ölçüde gerçekleşmediği, yapılan özelleştirme uygulamalarının "başarısızlığı" özelleştirme yanlısı çevreler tarafından da kabul edilmektedir. Özelleştirme adına ortaya atılan en önemli gerekçelerden biri, artan enerji ihtiyacını karşılamak üzere çok yüksek miktarlarda yatırım yapılması gerektiği, bunun ise kamu kaynaklarıyla karşılanamayacağı yönündedir. İhaleye çıkılmadan, kamu maliyetlerinin çok üzerinde fiyatlarla (15 cent/ kWs'e kadar çıkan rakamlar telaffuz edilmektedir.) bağtlanan alım garantili sözleşmelerle, tam tersine özel elektrik üreticilerine kamudan önemli ölçüde kaynak aktarılmaktadır.

Türkiye'de enerji sektörünün yönetimine ilişkin çerçeve esas itibarıyla Dünya Bankası'nın sektöre ilişkin modelleri ve bugün daha da öne çıkan bir şekilde AB 'nin konuyla ilgili düzenlemeleri çerçevesinde şekillendirilmektedir.

Türkiye'de enerji sektörünün yeniden yapılandırılması kapsamında 2001 yılı içinde Elektrik Piyasası ve Doğal Gaz Piyasası Kanunu yayınlanmıştır. 1954 yılında yürürlüğe giren Petrol Yasası'nda da yeni değişikliklerin yapılması beklenmektedir. Bu yasada özel(yerli/yabancı) şirketlere petrol arama hakkı zaten tanınmış durumdadır. 1973 yılında TPAO'na bazı ayrıcalıklar tanınmış, ancak 1983 yılında bu ayrıcalıklar kaldırılırken, yabancı yatırımcıların teşviki amacıyla petrol üreten şirketlere karada üretilen petrol ve doğal gazın %35'ini, kıyıda üretilen petrol ve doğal gazın ise %45'ini ihraç edebilmesi yönünde destekleyici tedbirler uygulanmış, 1994 yılında Yasada yapılan değişiklikle yerli/veya yabancı sermaye şirketlerine rafineri, depolama ve taşıma faaliyetlerinde bulunmalarına yönelik ruhsat alma hakkı tanınmıştır. Bu tarihten sonra TPAO'nun arama faaliyetleri iyice gerilemiştir.¹² Yeni yapılacak düzenlemelerle,

-Petrol piyasasının rekabete yönelik olarak yeniden yapılandırılması,

-Ulusal petrol piyasasında arz, taşıma ve dağıtım faaliyetlerinin birbirinden bağımsız olarak yürütülmesi,

Türkiye'deki Enerji Sorunu

-Doğal gaz pazarının liberasyonu ve gerekli düzenlemelerin yürürlüğe konması, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nün ""Petrol Piyasası Düzenleyici Kurumu" olarak yeniden yapılandırılması" amaçlanmaktadır.¹³

20 Şubat 2001 tarihinde TBMM'de onaylanan ve 3 Mart 2001 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Elektrik Piyasası Kanununda özel üretim şirketlerine, iştirakleri ile birlikte önceki yıla ait Türkiye toplam elektrik enerjisi kurulu gücünün yüzde yirmisine kadar piyasada pay alma imkanı tanınmaktadır. Bu rakam sistemde oldukça yüksek bir oranı göstermektedir. Diğer yandan Doğal Gaz Kanununda firmalara tanınan limit kendi ihtiyaçları dışında kalmak üzere toplam ihtiyacın %20'sidir. Bu durumda bir özel firma, kendine ait doğal gaza dayalı elektrik üretim tesisleriyle toplam kurulu güç içinde %20 oranında pay sahibi olabilirken diğer yandan doğal gaz pazarlanmasında da ayrıca bir %20 paya sahip olabilmektedir. Sektörde kamu tekelleri parçalanırken ve bütünselliği bozulurken yerli/yabancı firmalara dikey-yatay entegrasyon ve arz-talebin yüksek bir miktarını kontrol olanağı açılmaktadır. Enerji gibi stratejik bir sektörde firma/firma gruplarının piyasa hakimiyetini ele geçirmesinin önemli bir risk taşıdığı açıktır. Bu yıl içinde Kaliforniya'da yaşanan elektrik krizine ilişkin olarak eyaletteki üretim ve ticaret lisansına sahip firmaların piyasa hakimiyetlerini kötüye kullandıkları yönünde bir tespit vardır ve konuyla ilgili olarak soruşturma açılmıştır. Ayrıca dünyada serbestleştirme politikalarının gerçekten rekabeti mi yoksa tekelleşmeyi mi doğurduğu da önemli bir tartışma konusudur.

Elektrik Piyasası Kanununa göre elektrik sektörü üretim, iletim, dağıtım, toptan satış, perakende satış, otoprodüktör gibi alanlara bölünmüş olup, iletim hariç diğer alanlarda özel sektör faaliyet gösterecektir. Yeni düzenleme doğrultusunda TEAŞ Eylül ayı sonu itibariyle üç ayrı Genel Müdürlüğe bölünmüştür. Diğer yandan yeni Yasa ile doğal gaz sektörü de üretim, iletim, depolama, dağıtım, toptan satış, ithalat, ihracat alanlarına bölünmüş olup, sektördeki BOTAŞ varlığı belirli bir dönem içerisinde geriletilenektir. Bu parçalı yapı sonucunda, her kademedeki firmanın kar ilavesiyle elektrik ve doğal gaz fiyatlarının artması şaşırtıcı olmayacaktır.

Yeniden yapılandırılmanın ve söz konusu yasaların temel mantığı içerisinde sektörlerde devlet-kamu yönetimi-yurttaş ilişkisi yerine firma-müşteri ilişkisi kurulmaya çalışılmaktadır. Ancak nihai müşteriye ulaşım da doğal tekel niteliğinde olan bu hizmetlerde "müşteri tercihinin" nasıl sağlanacağı ayrıca tartışmaya değer bir konudur. Burada söz konusu olan yüksek tüketim gerçekleştiren büyük sanayi tesisleri ve şirketleri değildir. Nitekim bunlar ya kendi üretim tesislerini kurmuşlardır / kurma olanağına sahiptirler ya da yüksek miktarlarda enerji tükettikleri için üreticilerle özel anlaşmalar

13 AB Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı, 24.03.2001 tarihli R.G.

veya pazarlıklar yapma olanağına sahip olacaklardır. Ancak bireysel tüketiciler, küçük-orta ölçekli işyeri sahipleri, küçük üreticilerin böyle bir şansı olamayacak, hatta artan enerji maliyetlerinin subvansiyonu bu kesimin sırtından sağlanacaktır. Sektörde Dünya Bankası'nın özelleştirme gerekçelerinden biri, kamu tekelindeyken enerji fiyatlarının gerçek maliyetleri yansıtmadığı, fiyatların subvanse edildiği yönündedir. Kamunun maliyetlerinin üzerinde yapılan YİD anlaşmalarıyla bugün Türkiye'de kamu sektörü özel sektörün yüksek elektrik fiyatlarını subvanse etmektedir.

Diğer yandan doğal tekel niteliği gösteren alanları rekabete açmanın olumlu sonuç vermediği iktisatçılar tarafından da kabul edilen bir savdır. Bir yandan devlet müdahalesini geriye çekmek adına kamu tekelleri kaldırılırken diğer yandan bu hizmetlerin sözde "piyasa mekanizmaları" içinde işleyebilmesi için çok sayıda yeni düzenleme yapılması gerekmektedir. Zira "piyasanın görünmeyen eli" ancak ve ancak eşitsizlik ve tekelleşme ürettiği, bu şekilde ekonomik ve siyasi sistemin geleceğini de tehlikeye attığı için piyasanın kontrolü zorunlu ve kaçınılmazdır. Halen Türkiye'de ilgili yasalar uyarınca ikincil mevzuat çalışmaları yapılmaktadır. Ancak serbestleşmenin rasyonalitesini oluşturmak son derece zordur. Bir yandan üretim-dağıtım kapasitesinin artırılması için uygun ortam sağlanması, diğer yandan üretici, ithalatçı, toptan satıcı firmaların piyasada hakim duruma gelmemesi, nihai tüketicinin haklarının korunması gibi birçok faktörün gözönünde bulundurulması gerekmektedir. Bu nedenle çok sayıda düzenleme yapılması gerektiği gibi, diğer taraftan da uygulamada birçok kontrol edilemeyen değişkene bağlı olarak başta hiç düşünülmemiş sorunların ortaya çıkabilmesi söz konusu olacaktır. İlk akla gelen sorulardan biri olarak, enerji kaynakları açısından yüksek oranlarda ithalata bağlı bir ülkede, özel sektör enerji kaynakları teminininde uluslararası siyasi dengelere bağlı olarak ortaya çıkabilecek sorunlara karşı ne kadar garanti verebilecektir.

Bugün ortaya çıkan yasal yapıdan da görüldüğü üzere özelleştirmenin önde gelen sektörleri olan doğal gaz ve elektrik alanının düzenlenmesi için çıkarılan yasalar doğrultusunda oluşturulan Kurul "Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu" olarak adlandırılmıştır. Bu yapıya petrol yasasında yapılacak değişikliklerle petrolün de eklenmesi beklenmektedir. Bu Kurula sektör yönetiminde geniş yetkiler verilmiştir. Ancak bilindiği üzere enerji kavramı son derece geniş olup, kaynak olarak petrol ve doğal gaz gibi yakıtlar dışında kömür, hidrolik, yenilenebilir kaynaklar yer almakta, ayrıca elektrik enerjisi de enerjinin sadece belli bir kullanım şeklini ifade etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla diğer kaynaklar ancak ve ancak elektrik sektöründeki özelleştirme uygulamalarına bağlı olarak sektörde paylarını alabilecektir. Kısaca Türkiye'de enerji kaynaklarının talebin karşılanmasındaki ağırlığının özelleştirme politikalarına tabi olacağını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Elektrik Piyasası Kanununda dikkat çekici konulardan biri de planlama kavramı yerine geçirilmeye çalışılan uygulamadır. Türkiye Elektrik İletim A.Ş. dağıtım şirketlerinden gelen talep tahminlerini esas alarak üretim kapasite projeksiyonlarını hazırlayacak ve Kurul onaylayacaktır. Belirtildiği gibi planlama yurtiçi makro ekonomik faktörler dikkate

Türkiye'deki Enerji Sorunu

alınarak, seçenekli çalışmalarla yapılması gereken bir çalışmadır. Bu çalışmaların yerine dağıtım şirketlerinin talep tahminlerinin nasıl geçeceği, ayrıca "projeksiyonları onaylayan Kurul" dışında bu uygulamada ETKB ve DPT gibi kuruluşların konumunun ne olacağı da aydınlatılması gereken konulardır.

Siyaset alanından bağımsız olarak kurgulanan Enerji Piyasası Düzenleme Kurulunun aşırı yetkilerle donatılmış "kapalı" bir yapı olma riski yüksektir. Daha önceki tasarlarda bu Kurula aynı üyenin en fazla iki kez atanabileceği hükmü varken, yasalaşma sırasında bu sınırlama da kaldırılmıştır. Bu durum, sürekli olarak yeniden atanabilme beklentileri nedeniyle Kurul üyelerinin "iktidarlara/otoriteye sadakat" tavrını pekiştirecek nitelikte görünmektedir.

TÜRKİYE ENERJİ SEKTÖRÜNÜN ÖNCELİKLERİ

- Türkiye enerji kaynaklarındaki İTHALAT BAĞIMLILIĞINI AZALTACAK politikalara öncelik vermek zorundadır. İthalat bağımlılığının azaltılması amacıyla,
- Yerli kaynaklarımızdan linyitin verimli ve çevre sorunlarını azaltacak yakma teknolojileriyle değerlendirilmesi gerekmektedir. Gerek linyitlerimizin kalitesinin yükseltilerek kullanıma sunulması, gerekse yakma teknolojilerin yerli linyitlerimizin özelliklerine uygun olarak seçilmesi, özellikle büyük yatırım maliyeti ve uzun yatırım süresi gerektiren elektrik santrallerinde işletme sırasında karşılaşılan tasarım sorunlarının en aza indirilmesi hedeflenmelidir.
- Yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin köklü bir politika hala geliştirilememiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından hidrolik dışında rüzgar, jeotermal, güneş ve biyokütle öne çıkmaktadır. Yıllardır gündeme getirilmesine ve dünyada çeşitli ülkelerdeki artan paylarına karşılık ülkemizde bugüne kadar yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji arzındaki payının artırılması konusunda yeterli bir uygulama ve gelişme sağlanamamıştır. Türkiye'de halen kurulu gücü toplam 18.9 MW olan rüzgar santralleri ancak Yap-İşlet- Devret (YİD) modeli çerçevesindeki firma girişimleriyle gündeme gelebilmiştir. Yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları gerek ithalat bağımlılığının azaltılması gerekse çevre sorunları ve karbondioksit emisyonlarının kontrol edilmesi konusunda önemli olup, teknoloji geliştirilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik ulusal bir program oluşturulmalıdır.
- Yeni liberal politikaların temelinde "piyasanın görünmeyen elinin" ekonomik alanları düzenleyeceği yönünde sistemin hiçbir döneminde ve tarihinde doğrulanmamış bir sav yatmaktadır. Kaldı ki enerji sektörü uzun süre ve yüksek maliyetler gerektiren projelerin söz konusu olduğu stratejik bir sektördür. Bu nedenle kaynakların rasyonel bir biçimde kullanılması için harekete geçirilecek en önemli araç PLANLAMADIR. Dünya 1970'lerdeki petrol krizinden sonra enerji sektöründeki bütünsel planlamanın önemini anlamıştır. Enerji sektörüne yönelik planlamalar sadece ulusal verilerle sınırlı

da kalmamakta dünyadaki ekonomik durum vb. gelişmeler gerek tüketim gerekse kaynak planlamalarını etkileyebilmekte, bu nedenle farklı senaryolara dayalı tahminler de yapılmaktadır. Durum böyle iken Türkiye yaklaşık 15-20 yıllık bir süredir, bölgesel doğal gaz ve petrol boru hatlarının koridoru olma beklentisi ve özelleştirme uygulamaları sonucunda elektrik üretimi ile yakından bağlantılı olarak giderek artan bir doğal gaz tüketimi arasında hapsedilmiştir. Doğal gaz da elektrik gibi iletim ve dağıtım ağ-şebeke (grid) halinde bir olan bir kaynaktır. Bu nedenle bugüne kadar ağırlıklı olarak bir kamu tekeli olarak örgütlenmiş, ancak özelleştirme uygulamaları paralelinde elektrik ile birlikte anahtar proje alanlarından biri haline gelmiştir. Nitekim yeni liberal politikaların sektöre yönelik politika bildirimleri arasında bu paralellik açıkça vurgulanmaktadır. Türkiye'de de bu süreç birebir işlemiş, gerek 3096 sayılı yasa kapsamındaki YİD projelerinde, gerek otoprodüktör uygulamalarında gerekse daha sonra gündeme gelen Yİ uygulamalarında doğal gaz ağırlıklı öne çıkan yakıt olmuştur. Doğal gazın hemen hemen tamamı ithal edilmektedir. Önümüzdeki yıllara yönelik planlamalarda da doğal gazın payının hızla artması temel politika olarak benimsenmiş görünmektedir. Bir ülkenin ithal kaynaklara bağımlılığının azaltılması, doğal olarak ancak ulusal politikalarla ilişkili bir konu olup, ticari tercihlere bırakılması halinde ülke çıkarlarına aykırı sonuçların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Türkiye'de enerji talebinin petrol ve doğal gaza olan bağımlılığını azaltacak önlemler alınmalı, bu kaynaklar ancak ikamesi mümkün olmayan yerlerde kullanılmalıdır. Ağırlıklı olarak petrolün tüketildiği ulaşım sektöründe demiryollarına önem verilmesi gerektiği yıllardan beri gündeme getirilmektedir. İthal edilmekte olan doğal gazın ise ağırlıklı olarak elektrik üretiminde tüketilmesi yerine yoğun yerleşim bölgelerinde kullanılması daha doğru bir seçenektir.

• Sektördeki MTA, TPAO gibi ARAMA KURULUŞLARININ İŞLEVLERİNİ YERİNE GETİRMESİ gerekmektedir. Sektörde kömür, petrol, doğal gaz gibi kaynakların arama çalışmaları yıllardır ihmal edilmiştir. Bu alanda da yeni ve ileri arama teknolojileri ortaya çıkmış olup, söz konusu kuruluşların bu yeni teknik ve teknolojilerle işlevlerini yerine getirmesini sağlayacak politikalara yer verilmeli ve hız kazandırılmalıdır. Enerji teknolojilerinin gelişmesine katkıda bulunacak temel bilimlerde malzeme, kimya, çevre bilimleri gibi alanlarla birlikte yer bilimlerine de önem verilmekte, geleceğin teknolojilerine magma enerjisine kadar geniş bir çerçevede bakılmaktadır. Bu durum halen işlevleri zayıflatılmış olan arama kuruluşlarının önemini arttırmaktadır.

Türkiye'de serbestleşme ve özelleştirme politikaları uzantısında öne çıkan kaynaklar elektrik ve doğal gaz olmuş, buna karşılık söz konusu politikaların öncelikli alanları dışındaki alanlar ihmal edilmiştir. Örneğin bir dönem ulusal kalkınma politikalarıyla uyumlu bir işleve sahip olan, laboratuvarları, kalifiye elemanlarıyla bir enstitü niteliğindeki MTA giderek arama ve AR-GE işlevlerinden uzaklaşmış bir yapı haline dönüştürülmüştür. Diğer yandan petrol ve doğal gaz aramalarından sorumlu olan TPAO'nun ulusal arama

faaliyetleri zayıflarken, Kafkasya bölgesinde çok uluslu şirketlerle ortaklıklar kuran, ticari faaliyeti öne çıkan bir kuruluş olma özelliği öne çıkmıştır. Petrol sektöründe arama, üretim, rafinasyon, taşıma ve pazarlama yapan entegre yapı parçalanmamalıdır.

Hidrolik santrallerin kurulmasından sorumlu olan DSİ hidrolik santrallerin inşasını yapmakta. santraller ticari işletmeye geçtikten sonra TEAS'a (önceki TEK) devredilmektedir. Türkiye'de 1980 sonrası uygulamalar sırasında elektrik satış hasılatı üzerinden Kamu Ortaklığı Fonu, TRT gibi kuruluşlara fon ayrılırken hidrolik santrallerin inşasını yapan DSİ'ye kaynak ayrılmamıştır.

Enerji sektörü kamu yönetimi bütünlüğü içinde ele alındığında kamu işletmelerinin faaliyetlerinden elde edilen gelirlerle arama, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin finanse edilmesi mümkündür.

- Enerji sektöründe VERİMLİLİĞİ YÜKSELTECEK POLİTİKALARA ağırlık verilmeli ayrıca sanayide enerji yoğunluğu düşük teknolojiler tercih edilmelidir. Özellikle enerji kaynakları açısından dışa bağımlı bir ülkede enerjinin verimli kullanımı başat politika alanlarından biri olmalı, enerji dönüşüm tesisleri başta olmak üzere üretimden nihai kullanıma kadar enerji verimliliği önemli bir unsur olarak gözönünde bulundurulmalıdır. Enerji verimliliğinin yükseltilmesi bir yandan birim üretim için gereken enerji miktarının düşmesini sağlayacağından ekonomik büyüme için gereken enerji ihtiyacı azalacaktır. Diğer yandan enerji faaliyetleri sonucu ortaya çıkan çevre sorunlarının azaltılması açısından da olumlu katkısı olacaktır.

SONUÇ

Türkiye'de 2000 yılından başlayarak ekonomik kriz yoğunlukla yaşanmakta olup, önümüzdeki dönemler ise IMF'den alınacak borçlara bağlı olarak belirsizliğini korumaktadır. Türkiye yirmi yılı aşkın bir süredir yeni liberal politikaların etkisi altında bir ülkedir. İçinde bulunulan krizin faturası bu politikalara çıkarılmak şöyle dursun, tam tersine kamu yönetiminde kalan alanların da özel sermayeye devri ve hatta kamu arazilerine kadar kamu mülkiyetinin el değiştirmesi hala çözüm olarak gösterilmekte, bundan da öteye geçilerek IMF ile yapılan stand by anlaşmasının koşulları olarak dayatılmaktadır. Enerji sektöründe bugüne kadar yapılan uygulamaların ülkenin bugün içinde bulunduğu ekonomik kriz içindeki payı ayrıca irdelemeye değerdir. Ancak gündemin ekonomik kriz ve Beyaz Enerji Operasyonu ile çalkalandığı bir dönemde, IMF ile yapılan anlaşmanın bir uzantısı olarak önce Elektrik Piyasası Kanunu daha sonra Doğal Gaz Piyasası Kanunu büyük bir hızla TBMM'den geçirilmiştir. Bu haliyle ENERJİ SEKTÖRÜNDEKİ TEMEL SORUNU oluşturan yeni liberal politikaların çözüm olarak sunulduğu yönünde bir saptama yapılması yanlış olmayacaktır.

Enerji sektörü ticarileştirilmiş hizmet/meta ve müşteri ilişkisi içinde işletilebilecek ve ele alınabilecek bir sektör değildir. Bu anlayıştan vazgeçilerek sektörde siyasi sorumlu-kamu yönetimi ve yurttaş ilişkisi kurulmak durumundadır.

Enerji sektöründe öncelikli ve acil konular olan,

- Enerji kaynaklarında ithalat bağımlılığının kontrol edilebilir seviyelere çekilmesi,
- Sektörde planlamanın etkin bir araç olarak kullanılması,
- Yerli, yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişen teknolojiler ışığında etkin bir şekilde devreye sokulması,
- Sektördeki arama kuruluşlarının esas işlevlerini yerine getirecek şekilde güçlendirilmesi,
- Enerji sektöründe arama ve üretim faaliyetlerinden nihai ürün satışına kadar olan süreçte bütünselliğin sağlanması yoluyla elde edilen mali kaynakların arama ve AR-GE gibi kısa vadeli ticari getirisi olmayan, riski yüksek alanlarda kullanılması,
- Üretimden nihai tüketime kadar verimliliğin artırılması,
- Enerji konusunun sanayileşme ve ulaşım gibi diğer sektörlerle ilişkisinin ve bütünlüğünün kurulması ancak ulusal nitelikteki politikalarla ve kamu yönetiminin bütünlüğü içinde mümkündür. Kamu yönetimi bir ülkenin ekonomik-sosyal-hukuki alanlarının organik bir bütünlüğünü temsil etmektedir. Günümüzde küreselleşme politikalarına karşı ulusal politikaları ve kamu yönetimini savunmak siyasi bir tavır ve tercih haline gelmiştir. Bu görüş, kamu kuruluşlarındaki, özelleştirme uygulamaları sonucunda iyice geriletelen mevcut yönetim anlayışı ve işleyişin savunmasını yapmak anlamına gelmemektedir. Kamu yönetimi salt bir işletmecilik düzeyine indirgenmemeli, ancak ulusal politikalar doğrultusunda kamu kuruluşlarının geliştirilmesinde yönetim, işletmecilik teknikleri vb. araçlardan yararlanılmalıdır.

Kaynaklar

- 1-World Energy Council, Energy for Tomorrow's World-Acting Now, WEC Statement 2000
- 2-Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi 1999 ENERJİ RAPORU
- 3-Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 4-PETROGAS Dergisi, Eylül-Ekim 2001 sayısı, "Elektrik Enerjisinde Son Durum"
- 5-Elektrik Piyasası Kanunu
- 6-Doğal Gaz Piyasası Kanunu
- 7-AB Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı, 24.03.2001 tarihli R.G.
- 8-TMMOB Birlik Haberleri, sayı 2001/1

3. TMMOB ENERJİ SEMPOZYUMU-5-6-7 ARALIK 2001/ MİLLİ KÜTÜPHANE ANKARA